

نثر فارسی در شبہ قارہ در دورہ سادات

☆☆ دکتر صوفیہ صابر ☆ / دکتر سید محمد فرید ☆☆

Abstract:

The timurid dynasty was a persionate, central Asian Muslim dynasty. It was founded by a militant conquerer timur in the 14th century. Timur appointed his sons and grandsons to the main governorships of the different part of the Empire, and outsiders to some other parts. Timur gave the north Indian territories to a non family member, Khizer Khan, whose sayyid dynasty replaced the defeated Tughlaq dynasty of the sultanate of Dehli. Dehli became the vassal of Timuris but obtained independence in the years following the death of timur. During the sayyid dynasty Persian language was the primary language of administration literary culture and poetry.

درین دورہ مهاجرت نویسندگان فارسی زبان به شبہ قارہ ادامه داشت و شاہان سادات از هنر مندان، دانشمندان و عالمان سرپرستی می کردند۔ شرح حال دانشمندان دورہ سادات بدین گونه است:

☆ ایسوی ایٹ پروفیسر، گورنمنٹ ایو کالج، لاہور
☆ اسٹنٹ پروفیسر، شعبہ فارسی، پنجاب یونیورسٹی، لاہور

سید محمد بن جعفر مکی حسینی

سید محمد بن جعفر مکی حسینی در (۷۰۶ق-۱۳۰۶م) به دنیا آمد (تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و هند، صص ۳۷۹-۳۸۰) (۱) وی از خلفای بزرگ حضرت قطب المشایخ شیخ نصیرالدین محمود چراغ دہلی است۔ خانوادہ او از مکہ بہ ہند آمد و در سرہند توطن گزید۔ سید محمد بیش از صد سال عمر داشت (سبحانی، ص ۱۵۶) (۲)۔ و در ۸۴۰ق/۱۴۳۷م در سرہند درگذشت (تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند، صص ۳۷۹-۳۸۰) (۳)۔

سید محمد از زمان سلطان محمد تغلق (۷۲۵-۷۵۲ق تا ۱۳۲۵-۱۳۵۱م) تا سلطان بہلول لودی (۸۵۴-۸۹۴ق/ ۱۴۵۰-۱۴۸۹م) در حیات بودہ است۔ در طول حیات بامشایخ بسیار دیدار کردہ است و از علوم ظاہری و باطنی آراستہ بود (سبحانی، ص ۱۵۶؛ احمد علی، ص ۸۳) (۴)۔ وی بہ گفتہ خود شصت سال عمر خود را در علوم ظاہر صرف کردہ است۔ وی صاحب تصانیف متعدد است از میان آثار وی بحر المعانی، رسالہ ای در بیان روح و بحر الانساب نام برد (تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند، ص ۳۷۹؛ سبحانی، ص ۱۵۶) (۵)۔ در بحر المعانی اشارہ کردہ است کہ وی تفسیری ہم برد قایق المعانی نوشتہ است۔

۱. رسالہ ای در بیان روح:

رسالہ ای مختصر در بیان کیفیت و مدارج روح است۔ اسم این رسالہ پنج نکات است کہ اکنون در دست نیست۔

۲. بحر الانساب :

کتابی است که در آن مولف از نیا گانش سخن گفته و نسب اهل بیت را بیان کرده است (محدث، ص ۲۷۴) (۶)۔

۳. بحر المعانی (حسینی، شماره ۴۵۹) (۷) :

مجموعه مکاتیب وی است که در آن سی و شش نامه درباره موضوع تصوف و در تاریخ های گوناگون نوشته شده است۔ کتاب در یک سال فراهم آمده است که مکتوب اول تاریخ ۱۰ صفر ۸۲۴ ق/ ۱۴۲۱ م و نامه آخر به تاریخ ۲۴ محرم ۸۲۵ ق/ ۱۴۲۲ م است۔

هنگام تکمیل کتاب، مولف بیش از نود سال داشت۔ می نویسد که مکتوب سی و ششم را نوشتم حضرت رسالت[ؐ] را در رویا دیدم که به من فرمود، بس کن ازین رودیگر کتاب را ادامه ندادم (سیحانی، ص ۱۵۷) (۸)۔ مکتوبات در نثر مصنوع نوشته شده، جملات طولانی دارد۔ عبارات را مانند دیگر اهل علم و مشایخ با آیات قرآنی و احادیث نبوی آراسته است۔

نمونه نثر :

اسرار معانی از طومار سبع المثانی حقائق انوار، دقائق اسرار بادشاه سید مختار علیه السلام بالتماس و درخواست برادرم محترم ملک محمود عرف شیخن ارشده الله تعالی در قلم آوردم و این کتاب بحر المعانی بعون سیحانی مسمی کردم ان الله بالغ امره (حسینی، ورق ۶) (۹)۔

کمال الدین عبدالرزاق

کمال الدین عبدالرزاق بن جمال الدین اسحاق سمرقندی یکی از مورخان به نام قرن نهم هجری است (نقیسی، صص ۲۵۰-۲۵۱، سیحانی، صص

۱۶۲-۱۶۳) (۱۰)۔ وی در سال (۸۱۶ق/۱۴۱۳م) در هرات بدنیا آمد۔ پدرش قاضی عسکرو شیخ الاسلام سپاه شاهرخ میرزابود۔ در ۸۴۱ق/۱۴۳۷م عبدالرزاق به دربار شاهرخ پیوست و در ۲۵ سالگی جانشین پدر شد (نقیسی، ص ۲۵۱، سبحانی، ص ۱۶۲) (۱۱)۔

مطلع السعدین:

کمال الدین عبدالرزاق مولف کتاب معروفی به نام، مطلع السعدین و مجمع البحرين است۔ این کتاب باارزش، در تاریخ تیموریان از سال ۷۰۰ تا ۸۷۵ق/۱۳۰۰-۱۴۷۰م تالیف شده است یعنی از سال تولد سلطان ابوسعید ایلخانی آغاز و به سال وفات ابوسعید تیموری ختم می شود (آفتاب اصغر، ص ۱۷) (۱۲)۔

نمونه نثر:

درو قایع سنه ثنین و عشرين مذکور است که حضرت خاقان سعید ایلچیان مقدمهم شادی خواجه نامزد مملکت خطای فرمود و میرزا بایسنغر سلطان احمد و غیاث الدین نقاش را ارسال نمود و به تاکید تمام خواجه غیاث الدین را گفته بود که از آن روز که از دارالسلطنه هرات بیرون رود تا به روزی که باز آید در هر شهر و ولایت آنچه بیند از چگونگی راه و صفت ولایت و عمارت و قواعد شهر ها و عظمت بادشاهان و طریقه ضبط و سیاست ایشان و عجایب آن بلاد و دیار و اطوار ملوک نامدارنه روز به روز به طریقه روزنامه ثبت نماید۔ (۱۳)

یحییٰ بن احمد سرهندی

یحییٰ بن احمد سرهندی یکی از تاریخ نگاران به نام زبان فارسی در دوره اسلامی شبه قاره پاکستان و هند است (صفا، ص ۴۷۳؛ نفیسی، ص ۲۳۶؛ دانشنامه، ص ۶۳۷؛ ادیس احمد، صص ۱۷۳-۱۷۶) (۱۴)۔ خیلی جای تأسف است که تذکره نویسان زمان وی، در شرح حال زندگانی یحییٰ اطلاعی به دست نداده اند۔ تنها اینکه وی در دوره سادات (۸۱۷-۸۴۷ ق/۱۴۱۴-۱۴۴۲ م) در هند به سر برده است۔ سال تولد وی معلوم نیست ولی به احتمال فراوان وی در ۸۳۸ ق/۱۴۳۵ م در گذشت۔ چون تنها اثر وی، تاریخ مبارک شاهی در ۸۳۸ ق/۱۴۳۴ م اختتام می پذیرد (ادیس احمد صص ۱۷۳-۱۷۶؛ دانشنامه، ص ۶۳۷) (۱۵)۔

تاریخ مبارک شاهی :

مولف در مقدمه کتاب علت نگارش چنین کتابی می نویسد:
 ”هیچ پیش کشی لایق خدمت پادشاهان نداشت۔ قصه سلاطین ماضیه از تواریخ مختلف تاجلوس خدایگان مغفور فیروز شاه جمع آورد (سرهندی، ص ۴) (۱۶)۔“

نمونه نشر:

خضر خان سه روز پیش از وفات این فرزند شایسته را ولی عهد خود گردانیده باتفاق همه امرا بتاریخ هفدهم ماه جمادی الاول ۸۲۴ ق بر تخت سلطنت اجلاس داد و بعد از مدت سلطنت سیزده سال و سه ماه و شاتزده روز در ۸۳۷ ق وقتی که بالشکر اندک در شهر نومبارک آباد برای خواندن نماز جمعه رفته بود۔ سرپال بدبخت تیغ چنان انداخت که آب حیات او بر خاک

موت ریخت -

نه بینی که کدام شهبازان میدان مملکت و پادشاهان سریر
سلطنت را از تخته تخت به تخت چوب تابوت تخته بند موبد کرد و خنده
های نویران باغ ظرافت و نوعروسان راغ لطافت را از آوان بهار جوانی به
لطمه تند باد خزانی اسیر خاک فنا گردانید (سرمندی، ص ۲۲۲) (۱۷) -

منابع و ماخذ

- ۱- تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و هند ، جمعی از نویسندگان ، ج ۳ ، دانشگاه پنجاب ، لاهور
- ۲- سبحانی ، توفیق ، ۱۳۷۷ ش ، نگاهی به تاریخ ادب فارسی در هند ، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی ، تهران
- ۳- تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و هند ، جمعی از نویسندگان ، ج ۳ ، دانشگاه پنجاب ، لاهور
- ۴- سبحانی ، توفیق ، ۱۳۷۷ ش ، نگاهی به تاریخ ادب فارسی در هند ، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی ، تهران
- ۵- تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و هند ، جمعی از نویسندگان ، ج ۳ ، دانشگاه پنجاب ، لاهور ؛ سبحانی ، توفیق ، ۱۳۷۷ ش ، نگاهی به تاریخ ادب فارسی در هند ، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی ، تهران
- ۶- محدث ، دهلوی ، عبدالحق ، ۱۳۲۲ ش ، اختیار الاخیاری اسرار الابرار ، دهلی
- ۷- حسینی ، سید محمد بن جعفر مکی ، بحر المعانی ، (نسخه خطی به شماره ۴۵۹ ، دانشگاه پنجاب ، لاهور)
- ۸- سبحانی ، توفیق ، ۱۳۷۷ ش ، نگاهی به تاریخ ادب فارسی در هند ، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی ، تهران
- ۹- حسینی ، سید محمد بن جعفر مکی ، بحر المعانی ، (نسخه خطی به شماره ۴۵۹ ، دانشگاه پنجاب ، لاهور)
- ۱۰- نفیسی ، سعید ، ۱۳۶۳ ش ، تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، ج ۱ ، تهران ؛ سبحانی ، توفیق ، ۱۳۷۷ ش ، نگاهی به تاریخ ادب فارسی در هند ، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی ، تهران
- ۱۱- نفیسی ، سعید ، ۱۳۶۳ ش ، تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ،

- ج ۱، تهران؛ سبحانی، توفیق، ۱۳۷۷ ش، نگاہی بہ تاریخ ادب فارسی در ہند، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، تهران
- ۱۲۔ آفتاب اصغر، ۱۳۶۴ ش، تاریخ نویسی فارسی در ہند و پاکستان، خانہ فرهنگ جمہوری اسلامی ایران، لاہور
- ۱۳۔ صفا، ذبیح اللہ، ۱۳۷۴ ش، گنجینہ سخن، ج ۵، ج ۱۰، ققنوس، تهران
- ۱۴۔ صفا، ذبیح اللہ، ۱۳۷۱ ش، تاریخ ادبیات در ایران، ج ۴، فردوس، تهران؛ نفیسی، سعید، ۱۳۶۳ ش، تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی، ج ۱، تهران؛ دانشنامہ، تاریخ مبارک شاہی، دانشنامہ ادب فارسی در شبہ قارہ، ج ۴، ص ۶۳۷؛ ادیس احمد، ۱۹۸۸ م، سرہند میں فارسی ادب، شعبہ فارسی، دہلی یونیورسٹی
- ۱۵۔ ادیس احمد، ۱۹۸۸ م، سرہند میں فارسی ادب، شعبہ فارسی، دہلی یونیورسٹی؛ دانشنامہ، ۱۳۷۵ ش، تاریخ مبارک شاہی، دانشنامہ ادب فارسی در شبہ قارہ، ج ۴، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران
- ۱۶۔ سرہندی، یحییٰ بن احمد، ۱۹۳۱ م، تاریخ مبارک شاہی، بہ تصحیح محمد ہدایت حسین، کلکتہ اشیاٹک سوسائٹی، بنگالہ
- ۱۷۔ سرہندی، یحییٰ بن احمد، ۱۹۳۱ م، تاریخ مبارک شاہی، بہ تصحیح محمد ہدایت حسین، کلکتہ اشیاٹک سوسائٹی، بنگالہ

